

Усьянова Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

© **Усьянова Олександра Вікторівна**

УДК: 81.1

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СПОСІБ ПІЗНАННЯ СВІТУ У СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

У статті розглядається спільне і відмінне когнітивної лінгвістики та філософії в цілому, визначається зв'язок між когнітивізмом та когнітивною лінгвістикою, а також зв'язок когнітивної лінгвістики з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту, зазначається місце когнітивної лінгвістики в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, філософія, когнітологія, поліпарадигмальна наука.

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ МИРА В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФСКИХ НАУК

В статье рассматривается общие и отличительные черты когнитивной лингвистики и философии в целом, определяется связь между когнитивизмом и когнитивной лингвистикой, а также связь когнитивной лингвистики с научными исследованиями и инженерными разработками по созданию систем искусственного интеллекта, отмечается место когнитивной лингвистики в парадигме концепций современного мирового языкознания.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, философия, когнитология, полипарадигмальная наука.

USIANOVA O. V. COGNITIVE LINGUISTICS AS A WAY OF DISCOVERING THE WORLD IN SYSTEM OF PHILOSOPHICAL SCIENCES

The article considers common and different between cognitive linguistics and philosophy in general, determined the connection between cognitive science and cognitive linguistics and cognitive linguistics connection with research and engineering developments on creation of artificial intelligence, specified a place cognitive linguistics in paradigm concepts of modern world of linguistics.

Keywords: cognitive linguistics, philosophy, cognitive science, poliparadigmatic science.

Процесами мислення людини та людським інтелектом здавна займалися різні науки: логіка, фізіологія, психологія та найзагальнішою з них є філософія. Філософія – це система певних знань про природу, суспільство, людину, процес її мислення та пізнання.

Філософські знання фіксуються у поняттях, у яких відображається те, що є загальним в речах. Кожна наука має свій понятійний апарат, котрий дає можливість матеріалізувати знання. Однак, на відміну від понять філософії, цей понятійний апарат може бути застосований лише до конкретної галузі знань, у нашому випадку до когнітивної лінгвістики. Ті процеси, які пов'язані з отриманням знань та інформації, називаються «когнітивними» («інтелектуальними», «ментальними», «розумовими»). Тому метою когнітивної лінгвістики, як конкретної галузі знань філософії науки, є спроба зрозуміти, яким чином здійснюються процеси сприйняття, категоризації, класифікації та осмислення світу у випадку використання мови.

Саме мова забезпечує найбільш природний доступ до свідомості і розумових процесів, причому зовсім не тому, що багато результатів розумової діяльності виявляються вербалізованими, а тому що ми знаємо про структури свідомості тільки завдяки мові, яка дозволяє повідомити про ці структури і описати їх будь-якою природною мовою.

Оскільки обрана тема з позиції лінгвістики досі залишається недостатньо

опрацьованою, ми вважаємо, що вона може бути актуальною в контексті наукового дослідження.

Предмет нашого дослідження – особливості когнітивної лінгвістики як способу пізнання світу у системі філософських наук.

Мета дослідження – зазначити спільне і відмінне когнітивної лінгвістики та філософії в цілому, визначити зв'язок між когнітивізмом та когнітивною лінгвістикою, вказати на важливість зв'язку когнітивної лінгвістики з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту, зазначити місце когнітивної лінгвістики в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства.

Спільним для філософії і когнітивної лінгвістики є те, що:

- 1) філософія і когнітивна лінгвістика є формами суспільної свідомості;
- 2) філософія і когнітивна лінгвістика здобуті знання представляють у теоретичній формі, у формі логічних доведень своїх висновків;
- 3) філософія і когнітивна лінгвістика є структурними елементами наукового світогляду, тобто включаються в структуру світогляду;
- 4) філософія і когнітивна лінгвістика мають однопорядкові структурні елементи (предмет, закони, поняття (категорії), методи дослідження).

Разом з тим, філософія і когнітивна лінгвістика мають і відмінності:

- 1) у філософії понятійний апарат, закони мають всезагальний характер, у когнітивної лінгвістики понятійний апарат не поширюється на всі сфери дійсності, а є більш конкретним;
- 2) закони і понятійний апарат філософії виконують функцію загальної методології пізнання. Закони і понятійний апарат когнітивної лінгвістики виконують методологічну функцію лише для цієї науки;
- 3) філософія дає загальну цілісну картину світу. Когнітивна лінгвістика дає поняття мовної картини світу — способу відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуальними канонами картина світу;
- 4) філософія включається в теоретичне обґрунтування будь-якого світогляду. Когнітивна лінгвістика є важливою складовою наукового світогляду [7].

Загалом когнітивізм - це напрям у науці, об'єктом вивчення якого є людський розум, мислення і ті ментальні процеси і стани, які з ними пов'язані. Це наука про знання і пізнання, про сприйняття світу в процесі людської діяльності. З позицій когнітивізму людина вивчається як система переробки інформації, а поведінка людини описується і пояснюється в термінах його внутрішніх станів. Ці стани фізично проявлені, спостерігаються і інтерпретуються як отримання, переробка, зберігання, а потім і мобілізація інформації для раціонального вирішення завдань, які розумно сформульовані. Оскільки вирішення цих завдань є безпосередньо пов'язаним з використанням мови, цілком природним є те, що мова опинилася в центрі уваги когнітивістів. А теоретики мови, які відносять себе до когнітивістів, намагаються застосувати загальний підхід для опису та пояснення «мовної когніції».

До числа найважливіших принципів когнітивізму відноситься трактування людини як діючого суб'єкта, що активно сприймає і продукує інформацію, що керується у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами, планами, стратегіями. А сама когнітивна наука стала розглядатися як наука про загальні принципи, які керують ментальними процесами в людському мозку.

Основна пізнавальна установка когнітивної лінгвістики полягає в поясненні мовних явищ за допомогою моделювання ментальних структур і процесів, недоступних безпосередньому спостереженню [6].

Таким чином, когнітивна лінгвістика визначається як напрям, в центрі уваги якого знаходиться мова, як загальний когнітивний механізм. До сфери життєвих інтересів когнітивної лінгвістики входять ментальні основи розуміння і продукування мовлення з

точки зору того, як структури мовного знання репрезентуються і беруть участь в опрацюванні інформації. Центральним у когнітивній лінгвістиці є категорія знання, проблема видів знання і способів їх мовного подання, так як саме мова є основним засобом фіксації, зберігання, переробки і передачі знань.

Рішення розумових завдань безпосередньо пов'язане з використанням мови, бо мова виявилася найбільш потужною в семіотичному плані з усіх систем комунікації. Це когнітивний механізм, що забезпечує практично нескінченну виробництво і розуміння смислів мовленнєвої діяльності. Мова не тільки опосередковує передачу і прийом інформації, знань, повідомлень, але й обробляє отриману індивідом ззовні інформацію, тобто будує специфічні мовні фрейми. Тим самим мова створює можливості для впорядкування та систематизації в пам'яті безлічі знань, для побудови характерною для кожного даного етнокультурного колективу мовної картини світу.

Найбільшого значення надається опису способів подання та переробки знань. Останні розглядаються в когнітивній лінгвістиці як об'єктивно існуюча ментальна реальність, яка не залежить від мови, а, навпаки, визначає процеси породження і сприйняття мовних виразів. Дослідницькі принципи, покладені в основу когнітивної лінгвістики є розвитком ідей Н. Хомського. Когнітивна лінгвістика розвиває положення дослідника про те, що вона повинна бути присвячена вивченню людської мовної здатності (компетенції), яка є однією із найважливіших пізнавальних (когнітивних) можливостей [3, 23].

Ментальні структури, пов'язані з поданням і обробкою знання, є щось вторинне і, як правило, нецікаве для дослідника, оскільки знання виникає й існує тільки в рамках комунікативної мовної діяльності. Когнітивна лінгвістика передбачає абсолютно іншу концепцію знання, розглядаючи його як факт свідомості, обумовлений людською психікою і фізіологією.

Когнітивна лінгвістика виходить з домінуючого положення мовної семантики. Мовні вирази є значимими саме в силу того, що виражають деяку позамовну реальність, а саме знання. Тому всі дослідження, що ведуться в рамках цього напрямку, можна характеризувати як дослідження семантики. Як синтаксичний, так і прагматичний аспекти вважаються другорядними, похідними від способів подання та обробки знання. При цьому мовна семантика, в рамках когнітивної лінгвістики, виявляється вичерпана областю смислів. Оскільки значення мовних виразів існують лише в рамках когнітивної діяльності, то з мовної семантики йде поняття референції [1, 306-307].

У когнітивній лінгвістиці ми бачимо новий етап вивчення складних відносин мови і мислення, проблеми, значною мірою характерною саме для вітчизняного теоретичного мовознавства. Когнітивні дослідження отримали визнання, насамперед тому, що вони звертаються до тем, що завжди хвилювали вітчизняне мовознавство: мови та мислення, основних функцій мови, ролі людини в мові і ролі мови для людини.

На відміну від інших дисциплін когнітивного циклу, в когнітивній лінгвістиці розглядаються тільки ті когнітивні структури і процеси, які є властивими людині, як *homo loquens*. А саме, на першому плані знаходяться системний опис та пояснення механізмів засвоєння мови та принципи структурування цих механізмів.

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна суворо організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення та функціонування цієї системи було б неможливим [6].

Для когнітивної лінгвістики мова виступає засобом вираження когнітивних процедур і систем представлення знання, які можуть моделюватися самостійно. Оскільки в центрі уваги виявляються не мовна, а когнітивна діяльність, когнітивну лінгвістику можна кваліфікувати не лише як напрям у мовознавстві, але і як розділ так званої «когнітології», предметом якої є

структура і функціонування знання та яка досліджує моделі свідомості, пов'язані з процесами пізнання, з набуттям, виробленням, зберіганням, використанням, передаванням людиною знань, з репрезентацією знань і обробленням інформації, яка надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, з прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності [5, 171-180].

Досліджуючи розум і розумові системи, когнітивна наука розумну поведінку розглядає як певне обчислення. Існує навіть думка, що когнітивна парадигма може перерости в креативну, тобто творчу парадигму, яка використовуватиме когнітивні структури для вироблення нових знань.

Значення мови для когнітології є надзвичайно великим, бо саме через мову можна об'єктивізувати розумову (ментальну, мисленнєву) діяльність, тобто вербалізувати її. З іншого боку, вивчення мови — це опосередкований шлях дослідження пізнання, бо когнітивні і мовні структури перебувають у певних співвідношеннях. Саме тому когнітивна лінгвістика стала провідною науковою дисципліною в межах когнітології. Вона досліджує, як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, а також те, як вони представлені в голові людини. Зокрема, предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання та осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації і категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення самих категорій, тобто членування зовнішнього і внутрішнього світу людини та упорядковане подання різноманітних явищ через зведення їх до меншого числа розрядів і об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною.

Зокрема, В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу». О. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає «постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними на широкому культурологічному, соціологічному, біологічному і - особливо - психологічному тлі», і що «метод когнітивної науки полягає передусім у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати ці дані та знайти смисл в їх кореляціях та співвідношеннях» [3, 25].

З моменту своєї появи когнітивна лінгвістика тісно пов'язана з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту. Комп'ютерна імітація функцій свідомості незмінно стикається з необхідністю використання великих об'ємів знання. Тому з самого початку досліджень у цій сфері велася розробка програмних засобів подання, зберігання, пошуку і переробки знань. Значна частина теоретичних моделей когнітивної лінгвістики прямо пов'язана з вирішенням такого роду завдань.

Зокрема, формальний опис когнітивних процесів використовується для створення систем комп'ютерного розуміння природної мови. З іншого боку, комп'ютерний експеримент часто використовується для верифікації гіпотез про когнітивної діяльності людини. Той факт, що комп'ютер правильно оперує з мовними виразами, розглядається як підтвердження адекватності теоретичної моделі свідомості, за допомогою якої створювалася відповідна програма [4, 13].

Когнітивна лінгвістика міцно зайняла своє місце в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства. Саме її виникнення і бурхливий розвиток на сучасному етапі є характерною рисою мовознавства. За визначенням В. З. Дем'янка і Е. С. Кубрякової, когнітивна лінгвістика вивчає мову як когнітивний механізм, який грає роль в кодуванні і трансформуванні інформації [2, 53-55].

Когнітивна лінгвістика є поліпарадигмальною наукою. Вона успадкувала набутки всіх попередніх мовознавчих парадигм і розвиває успадковані від лінгвістики, а також від філософії, психології класичні проблеми зв'язків між мовою та мисленням, однак розглядає

їх у дещо іншому плані, а саме в таких категоріях: знання, його мовні різновиди, мовні способи репрезентації знань, мовні процедури оперування знаннями, ментальні структури та процеси у свідомості (пам'ять, сприйняття, розуміння, пізнання, аргументація, прийняття рішення тощо). **Федоренко Володимир Валерійович** лінгвістики як нового напрямку: мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності [5, 173].

Отже, когнітивна лінгвістика, як проект дослідження людської когніції є актуальною і важливою. Ця наука є підходом до дослідження мови, при якому мову розуміють як інструмент для організації, обробки та передачі інформації і при цьому, як різновид здібностей людини до пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демьянков В.З. Домінуючі лінгвістичні теорії в кінці ХХ століття // Мова і наука кінця 20 століття. М., 1995. С. 306-307
2. Краткий словарь когнитивных терминов // Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. - М., 1996. – С. 53-55.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика/В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 266 с.
4. Титенко С.В. Проблема подання знань на основі природної мови у освітніх системах штучного інтелекту // Лабораторія СЕТ. Київ - 2006. – С. 13.
5. Тімкова Т. М. Методологія когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід в тюркології / Т. М. Тімкова // Сходознавство. - 2009. - № 47. - С. 171-180.
6. Когнітивна лінгвістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/6683270/Когнітивна_лінгвістика
7. Філософія і світогляд, Філософія як наука, її зв'язок з іншими напрямками суспільної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/91/23082>

Федоренко Володимир Валерійович - здобувач кафедри філософії Державного закладу «Житомирський державний педагогічний університет імені І.Франка», старший офіцер ВСП Західного ОК.

УДК 37.01:355 [355.27+355.422]+140

ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті запропоновано соціально-філософський аналіз особливостей військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України в умовах проведення антитерористичної операції.

Особлива увага зосереджена на розгляді основних факторів, які виступають в якості детермінант військово-правового виховання і обумовлюють особливості його організації в умовах АТО. Робиться висновок, що врахування цих особливостей суб'єктами виховання значно підвищить ефективність військово-правового виховання.

Ключові слова: тероризм, комбінована війна, антитерористична операція, підривні соціальні технології, соціальна структура, соціальні групи, міжнародне гуманітарне право, військова дисципліна, правопорядок.

ВОЕННО-ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ ПРОВЕДЕНИЯ АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В статье предложен социально-философский анализ особенностей военно-правового